

СИСТЕМА ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ПОШУКОВОЇ РОБОТИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Цехан Д. М.

Метою статті є виокремлення основних напрямів пошукової роботи оперативних підрозділів установ виконання покарань та надання їх характеристики. Акцентовано на необхідності посилення реалізації принципу наступальності в роботі оперативних підрозділів місць позбавлення волі, що зумовлює оптимізацію наявних та розроблення нових організаційно-тактичних моделей оперативного пошуку. У статті виокремлено ознаки оперативного пошуку як самостійної форми організації роботи оперативних підрозділів, а також визначено специфічні ознаки оперативного пошуку в місцях позбавлення волі. Крім того, у дослідженні надано характеристику фактів, які становлять оперативний інтерес під час пошукової роботи в установах виконання покарань.

Особливу увагу приділено пенітенціарним конфліктам як першочерговим фактам, які потребують своєчасного виявлення в контексті пошукової роботи. Надано характеристику різних типів пенітенціарних конфліктів. Також проаналізовано важливість своєчасного виявлення зміни неформального статусу засуджених в установі виконання покарання. Додатково акцентовано на системі неформальних відносин між засудженими та персоналом установи виконання покарань як факті, що потребує пріоритетної уваги під час пошукової роботи. Виокремлено систему ознак, які під час здійснення пошукової роботи можуть свідчити про готування окремими категоріями засуджених злочинів, а також звернено увагу на те, які ознаки готування злочинів засудженими можуть бути виявлені під час проведення заходів, спрямованих на забезпечення режиму виконання й відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

У контексті традиційного розуміння пошукової роботи окремо акцентовано на систематизації кола осіб, які є об'єктами пріоритетної уваги під час здійснення пошукової роботи в установах виконання покарань.

Ключові слова: оперативний пошук, засуджені, місця позбавлення волі, пенітенціарні конфлікти, особи та факти, які становлять оперативний інтерес.

Tsekhan D. M. The system of the main directions of investigative work of operative units in places of imprisonment

The purpose of the article is to single out the main areas of investigative work of operative divisions of penal institutions and provide their characteristics. Emphasis is placed on the need to strengthen the implementation of the principle of offensiveness in the work of operational divisions of places of deprivation of liberty, which leads to the optimization of existing and the development of new organizational and tactical models of operational search. The article singles out the signs of operational search as an independent form of organizing the work of operational units, and also defines the specific signs of operational search in places of deprivation of liberty. In addition, the study provides a description of the facts that are of operational interest during investigative work in penal institutions.

Particular attention is paid to penitentiary conflicts as primary facts that require timely detection in the context of investigative work. The description of different types of penitentiary conflicts is given. The importance of timely detection of changes in the informal status of convicts in the institution of punishment was also analyzed. In addition, the system of informal relations between the convicts and the staff of the penal institution is emphasized as a fact that needs priority attention during the search work. The system of signs that, during the search operation, may testify to the preparation of certain categories of crimes by convicted persons is singled out, and attention is paid to what signs of the preparation of crimes by convicted persons may be detected during the implementation of measures aimed at ensuring the regime of execution and serving a sentence in the form of imprisonment.

In the context of the traditional understanding of investigative work, special emphasis is placed on the systematization of the circle of persons who are the objects of priority attention during investigative work in penal institutions.

Key words: operational search, convicts, places of imprisonment, penitentiary conflicts, persons and facts of operational interest.

Постановка проблеми та її актуальність. Діяльність оперативних підрозділів щодо протидії злочинності здійснюється на основі загальних і спеціальних принципів оперативно-розшукової діяльності, вагоме місце з-поміж яких відведене принципу наступальності. Реалізація цього принципу у практичній площині роботи оперативних підрозділів вимагає від таких підрозділів вжиття ініціативних і наступальних заходів із метою своєчасного виявлення осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес, припинення злочинної діяльності на ранніх стадіях, своєчасного початку оперативної розробки осіб і груп, які готують вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. У контексті діяльності відповідних територіальних оперативних підрозділів організаційно-тактичні основи оперативного (ініціативного) пошуку неодноразово були предметом наукового дослідження.

Водночас необхідно звернути увагу на те, що у вітчизняній теорії оперативно-розшукової діяльності пошукова робота оперативних підрозділів установ виконання покарань, а також окремих територіальних підрозділів, які також забезпечують оперативне обслуговування виправних колоній і слідчих ізоляторів, досліджена не досить. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті прийняття відповідних змін до кримінального законодавства, які спрямовані на підвищення рівня кримінально-правової протидії діяльності злочинних спільнот та лідерів кримінального середовища, зокрема, у місцях позбавлення волі з метою нівелювання негативного впливу суб'єктів підвищеного злочинного впливу на установи виконання покарань та їх криміналізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років у теорії оперативно-розшукової діяльності питання оперативного (ініціативного) пошуку досліджували С.В. Албул, В.О. Біляєв, Г.О. Душейко, В.П. Захаров, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, О.О. Подобний, М.В. Стацак, М.Б. Саакян, В.Є. Тарасенко, О.С. Тарасенко, О.О. Юхно та інші науковці [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Водночас у вітчизняній теорії оперативно-розшукової діяльності проблеми оперативного (ініціативного) пошуку в установах виконання покарань залишаються практично недослідженими.

Метою статті є виокремлення основних напрямів пошукової роботи оперативних підрозділів у місцях позбавлення волі та надання їх характеристики.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно звернути увагу на те, що як система організації оперативний пошук має власні, особливі ознаки, які відрізняють його від інших форм опера-

тивно-розшукової діяльності. До таких ознак оперативного пошуку можна віднести здійснення цієї діяльності за зв'язком із фактами та особами, які вже відомі; його організацію в місцях найбільш вірогідного виявлення ознак та об'єктів, що встановлюються; підстави його проведення; систематичність здійснення.

У контексті функціонування установ виконання покарань ефективна організація оперативного (ініціативного) пошуку набуває особливої актуальності, оскільки особи, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, як правило, мають досвід злочинної діяльності, зокрема й у частині конспірації своєї діяльності, вжиття заходів щодо маскуванню окремих дій тощо. Крім того, специфіка неформальних правил, які є керівними принципами для організації життєдіяльності значної кількості установ виконання покарань, а також окремі дії адміністрації установ виконання кримінальних покарань призводять до високих показників латентності злочинності в місцях позбавлення волі, що вимагає застосування оперативними підрозділами максимального комплексу передбачених заходів із метою своєчасного виявлення фактів кримінальної активності серед осіб, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі.

У контексті реалізації цієї організаційно-тактичної форми як складової частини оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі необхідно додатково виокремити такі її специфічні ознаки:

1) територія пошукової роботи конкретного оперативного підрозділу обмежена периметром конкретної установи виконання кримінального покарання;

2) пошукова робота здійснюється серед спецконтингенту, який різною мірою обізнаний щодо форм і методів негласної роботи оперативних підрозділів;

3) додатковим інструментом пошукової роботи в частині виявлення матеріальних слідів злочинної діяльності, знарядь та засобів вчинення злочинів є режимні заходи;

4) пошукова робота здійснюється у відносно постійному середовищі ув'язнених, що дає можливість сформувати гранично стійкі оперативні позиції;

5) перелік пріоритетних об'єктів пошукової роботи є вузьким: а) матеріальні об'єкти (зброя, наркотичні засоби, предмети, пристосовані для використання їх як зброї, тощо); б) особи (кримінально активні засуджені, які не стали на шлях виправлення);

б) об'єктами пошукової роботи в місцях позбавлення волі є окремі елементи інфраструктури пенітенціарної злочинності (факти неформальних відносин між персоналом установи виконання покарань та засудженими тощо).

З огляду на те, що оперативний (ініціативний) пошук спрямовується на виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, вважаємо за доцільне виокремити типовий перелік фактів та осіб, на яких спрямована пошукова робота оперативних підрозділів установ виконання кримінальних покарань. Так, у контексті оперативно-розшукової протидії злочинності в місцях позбавлення волі **фактами, які становлять оперативний інтерес**, є пенітенціарні конфлікти між окремими засудженими, групами засуджених, засудженими та адміністрацією установи виконання покарань; зміна неформального статусу окремих категорій засуджених у неформальній структурі в'язничного населення та кримінальній ієрархії; неформальні відносини між персоналом установи виконання покарань та окремими засудженими; факти раптового (спонтанного) об'єднання засуджених у групи; факти готування злочинів окремими засудженими та/або групами засуджених. Розглянемо ці факти й умови більш детально.

Пенітенціарні конфлікти між окремими засудженими, групами засуджених, засудженими та адміністрацією установи виконання покарань за зовнішнім вираженням можуть і не містити ознак кримінального правопорушення чи порушення режиму відбування покарання та протікати у формі вираження взаємної неповаги, словесних конфліктів, а також інших конклюдентних дій. Водночас, як свідчить практика, пенітенціарні конфлікти у значній кількості випадків є підґрунтям для подальшого вчинення засудженими злочинів, зокрема дій, які дезорганізують роботу установ виконання покарань. На нашу думку, пріоритетними об'єктами оперативного пошуку є конфлікти, які свідчать про зародження групової кримінальної активності, а також ті, що можуть бути причиною вчинення злочинів у майбутньому. Акцентуємо на двох групах пенітенціарних конфліктів:

1) конфлікти між засудженими та адміністрацією установи виконання кримінальних покарань. Їх причинами, як правило, є неналежність умов відбування покарання, перевищення представниками адміністрації своїх повноважень, відсутність доступу до отримання належної медичної допомоги засудженими, небезпечні умови праці на виробництві виправних колоній тощо. Аналіз практики роботи установ виконання покарань свідчить про те,

що несвоєчасне реагування та розвиток таких конфліктів призводить до злісної непокори засуджених вимогам адміністрації установи виконання покарань та до дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань;

2) конфлікти між окремими групами засуджених, що можуть бути додатково класифіковані на такі види: а) конфлікти між різними структурними групами в'язничного населення (засудженими, які повністю асоціюють себе зі злочинним середовищем, та засудженими, які асоціюють себе з адміністрацією установи); б) конфлікти між різними групами засуджених негативної спрямованості; в) конфлікти між засудженими негативної спрямованості та засудженими, які відторгнуті кримінальним середовищем. Несвоєчасна нейтралізація таких конфліктів призводить до їх переростання в окремі форми злочинної поведінки, зокрема: нанесення засудженими тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості; вчинення злочинів, пов'язаних із посяганням на статеvu свободу й недоторканість окремих засуджених; вчинення умисних убивств; масової непокори законним вимогам адміністрації; дезорганізації роботи установи виконання покарань.

Причинами пенітенціарних конфліктів між окремими засудженими, групами засуджених, засудженими та адміністрацією установи виконання покарань є невдоволеність окремих груп засуджених своїм становищем у структурі в'язничного населення, спроби окремих груп засуджених встановити неформальний контроль у виправній колонії, боротьба за контроль над каналами надходження та подальшого розподілу предметів і речовин, використання яких у виправних колоніях заборонене.

У контексті визначення напрямів оперативно-розшукового впливу на пенітенціарні конфлікти необхідно виокремити систему їхніх пошукових ознак, а саме: а) відмова групи засуджених від виходу на роботу та/або приймання їжі; б) побутові та словесні конфлікти між окремими групами засуджених; в) періодичне скупчення груп засуджених протягом тривалого часу, що свідчить про планування протиправної діяльності; г) здійснення заходів фізичного та психологічного тиску на окремих засуджених; г) намагання схилити значну кількість засуджених до приєднання до конкретної групи або встановлення контролю над ними; д) зростання динаміки виявлення предметів, які заборонені в обігу, зокрема предметів, що можуть бути використанні як зброя окремими групами засуджених.

Необхідно зауважити, що в разі своєчасного виявлення вказаних пенітенціарних конфліктів вони можуть бути нейтралізовані за допомогою окремих

режимних заходів, зокрема: 1) візуальної перевірки засуджених у нічний час; 2) проведення обшуків та оглядів засуджених; 3) вилучення предметів, виробів і речей, обіг яких заборонений у кримінально-виконавчих установах; 4) застосування заходів стягнень, пов'язаних із суворою ізоляцією, зокрема поміщення в ДІЗО, карцер, ПКТ тощо.

Необхідно зазначити, що своєчасне виявлення пенітенціарних конфліктів та оперативно-розшуковий вплив на них мають ключове значення у процесі запобігання злочинній діяльності в місцях позбавлення волі.

Зміна неформального статусу окремих категорій засуджених у неформальній структурі в'язничного населення та кримінальній ієрархії становить оперативний інтерес, адже можливе не лише підвищення конкретного засудженого у структурі злочинної ієрархії, а й втрата засудженим відповідного статусу. Важливість своєчасного виявлення цих фактів зумовлюється тим, що за результатами таких подій оперативна обстановка в установі виконання покарань може бути ускладнена у зв'язку з такими обставинами: 1) діями таких осіб, спрямованими на встановлення чи збереження раніше встановленого контролю за неформальними і криміногенними процесами в установі; 2) відторгненням засудженого, який втратив відповідний статус, значною частиною в'язничного населення, а також негативним ставленням до оточення таких осіб, що віктимізує останніх та підвищує ризик вчинення щодо них різних форм насильницької злочинної діяльності; 3) розподілом усього в'язничного населення на дві групи, які визнають неформальне лідерство конкретного засудженого, що призводить до збільшення вірогідності вчинення групових насильницьких злочинів та вчинення дій, які дезорганізують роботу установи виконання покарань; 4) невизнанням статусу засудженого в'язничним населенням, зокрема засудженими, які повністю асоціюють себе із кримінальним середовищем.

Як свідчить проведене дослідження, невизнання статусу конкретного засудженого зумовлюється трьома чинниками: а) порушенням зодійських традицій і неформальних правил під час отримання особою відповідного статусу; б) віком особи, який, на думку представників в'язничного населення, не забезпечує достатній життєвий досвід для вирішення завдань, які постають перед засудженим, що володіє таким статусом; в) відсутністю в особи досвіду відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Неформальні відносини між персоналом установи виконання покарань та окремими засудже-

ними також є важливим фактом для пошукової роботи оперативних підрозділів установ виконання кримінальних покарань. Так, аналіз практики роботи установ виконання покарань свідчить про те, що однією з вимог до засудженого, який призначається «смотрящим» за «дорогою», є вміння встановлювати та підтримувати неформальні відносини з персоналом установи виконання покарань, оскільки система таких відносин є невід'ємним елементом забезпечення його протиправної діяльності щодо налагодження постачання в установу виконання покарань наркотичних засобів, готівкових грошових коштів, засобів стільникового зв'язку тощо.

Пошуковими ознаками наявності неформальних відносин між засудженим та працівником установи виконання покарань є: 1) інтенсивна комунікація між такими особами, яка перевищує рівень необхідності у зв'язку з виконанням працівником установи своїх безпосередніх обов'язків; 2) систематичне підтримання працівником установи виконання покарань відносин із засудженим за межами своїх функціональних обов'язків (наприклад, систематичне спілкування працівників медичної частини із засудженим, який не перебуває на лікуванні та не звертався за отриманням медичної допомоги); 3) конспіративні зустрічі працівника установи з окремими засудженими, що може свідчити про спільне планування протиправної діяльності; 4) створення працівником установи систематичних необґрунтованих переваг поряд з іншими засудженими в частині покращення умов утримання та фактичного полегшення режиму відбування кримінального покарання.

Опрацювання матеріалів практики свідчить про те, що виявлення таких фактів є початковим етапом подальшого встановлення каналів нелегального надходження до установи виконання покарань заборонених предметів і речовин, а також виявлення злочинних угруповань, сформованих із засуджених та персоналу установи виконання покарань.

Розглянемо *факти раптового (спонтанного) об'єднання засуджених у групи*. Наголосимо, що об'єднання засуджених у групи є звичним явищем для установ виконання покарань за критерієм земляцтва, спільних інтересів тощо. Саме тому підвищений оперативний інтерес становлять факти спонтанного об'єднання засуджених у групи за незрозумілими для працівників оперативних підрозділів критеріями, що можуть свідчити про наявність конфліктів у структурі в'язничного населення. Законірно зауважити, що групи засуджених негативної спрямованості перебувають під постійним посиленням оперативним контролем із боку оперативних підрозділів установ виконання покарань, тому під-

вищеним оперативний інтерес викликає об'єднання у стійкі та багаточисленні групи засуджених нейтральної спрямованості.

Наостанок згадаємо про *факти готування злочинів окремими засудженими та/або групами засуджених*. З огляду на широкий спектр злочинів, які вчиняються в установах виконання покарань, у межах цього дослідження неможливо виокремити пошукові ознаки для кожного виду кримінального правопорушення, яке може бути вчинене в установі виконання покарань.

У продовження аналізу необхідно виокремити також типовий перелік *осіб, які становлять оперативний інтерес* у контексті пошукової роботи. Безумовно, з огляду на те, що в місцях позбавлення волі криміногенний потенціал засуджених є досить високим, а оперативні підрозділи не можуть об'єктивно забезпечити оперативний контроль за кожним засудженим, є необхідність виокремлення осіб, які є об'єктами першочергової пошукової уваги з боку працівників оперативних підрозділів, зокрема:

1) засуджені нейтральної спрямованості, які розпочали активне підтримання норм кримінальної субкультури та злодійських традицій, що свідчить про формування установки на продовження злочинного способу життя та високу ймовірність вчинення ними злочинів під час відбування кримінального покарання, зокрема й із метою підвищення свого авторитету серед засуджених;

2) засуджені, які прагнуть до встановлення контактів із групами засуджених негативної спрямованості чи злочинними угрупованнями, які функціонують у місцях позбавлення волі, з метою співпраці з такими групами або входження до їх складу;

3) засуджені, які характеризуються нейтральною спрямованістю, проте підтримують зв'язки з представниками кримінального середовища на волі;

4) засуджені, які внаслідок зміни життєвих обставин чи появи відповідних тригерів можуть вчинити злочин, зокрема втечу з місць позбавлення волі чи з-під варти;

5) засуджені, які сформували значні борги за результатами участі в азартних іграх та не мають можливості повернути борг;

6) засуджені, щодо яких вчинено кримінальне правопорушення, зокрема й у випадках, коли останнє залишилося латентним.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що пошукова робота оперативних підрозділів уста-

нов виконання покарань має значну специфіку, яка зумовлена особливостями функціонування місць позбавлення волі. Окремим інструментом пошукової роботи таких оперативних підрозділів є засоби забезпечення режиму. Найбільш дієвим інструментом своєчасного виявлення ознак злочинної діяльності, а також осіб, які становлять оперативний інтерес, є агентурно-оперативна робота вказаних підрозділів.

Література

1. Албул С.В., Подобний О.О. Боротьба з організованою злочинною діяльністю, пов'язаною з викраденням людини : методичні рекомендації. Одеса : ОДУВС, 2010. 125 с.

2. Біляєв В.О. Вихідні положення тактики пошуку оперативної інформації. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2003. № 2(23). С. 89-90.

3. Біляєв В.О. Теоретичні та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової протидії злочинності підрозділами карного розшуку ОВС України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 37 с.

4. Душейко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Харків, 2001. 268 с.

5. Захаров В.П. Правове регулювання діяльності оперативних підрозділів пенітенціарної системи України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12. С. 220-224.

6. Никифорчук Д.Й. Організація і тактика оперативної розробки бандитських формувань : навчальний посібник. Київ : НАВСУ, 2001. 67 с.

7. Подобний О.О. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю : монографія. Одеса : ОДУВС, 2012. 526 с.

8. Стацак М.В. Диференціація форм оперативно-розшукової діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 3. С. 125-133.

Цехан Д. М.,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»